

הרב יעקב קאפל רייניץ

שלושה עיונים לשוניים במקרא

א. מה בין "לא" ל"אל"?

ה"משך חכמה" פי בא י"ב, ט-י, ד"ה "אל תאכלו ממנו נא" וכו' "ולא תותירו ממנו עד בוקר", ביאר את ההבדל בין "אל" ל"לא", בזו הלשון: "כי 'אל' הוא ענין בקשה¹, כמו שמצינו מילת 'נא' סמוך ל'אל' [כגון: 'אל נא תהי מריבה' (בראשית י"ג, ח) ועוד - י.ק.ר.] ולא מצאנו סמוך ל'לא'... כי 'לא' הוא מורה יותר על הציווי, ולכן כל הבקשות להשי"ת שאין נופל ציווי עליו, בא במילת 'אל'... ועיי"ש בהמשך מה שפירש פסוקים רבים על-פי הבחנתו במשמען של שתי המילים הללו²."

והנה, העירו עליו מן הכתוב (תהלים מ', יב): "אתה ה' לא תכלא רחמין ממני", שהוא לשון בקשה מובהקת, ולפי הסברו של ה"משך חכמה" היה צ"ל "אל תכלא".

ונראה ביישובה של ההערה, כי הטעם ששינה הכתוב לומר "לא תכלא" הוא משום הנאמר לעיל מיניה:

"הנה שפתי לא אכלא וגו' לא כחדתי חסדך ואמתך" (פסוקים י-יא).

לפיכך, מידה במידה, מבקש נעים זמירות ישראל:

"אתה ה' לא תכלא רחמין ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני".

ואכן, בסיום הפרק חוזר המשורר ללשון בקשה: "אל!": "ואני עני ואביון ה' יחשב לי עזרתי ומפלטי אתה אלקי אל תאחר".

ב. מה בין "אל" ל"ל"?

"ויאמר ה' אלקים אל הנחש" (בראשית ג', יד).

"אל³ האשה אמר" (שם, שם, טז).

"ולאדם אמר" (שם, שם, יז).

1. וכבר קדמו בפי הרוקח עה"ת (פי שמיני י', ו). ראשיכם אל תפרעו. בבקשה מכס על תגדלו פרע.

2. ועיי' ב"הכתב והקבלה" פי קדושים (י"ט, ד) מה שהאריך בעניין זה.

3. על חסר ו"ו החיבור, ראה בספרנו "קישוטי תורה".

ויש לדקדק מדוע לא נאמר "ואל האדם אמר", כמו אצל האשה. שינוי כעין זה נמצא גם בפסוק: "ויאמר משה אל אהרן ולא לעזר ולאיתמר בניו" (ויקרא י, ו). ומה עוד, כי להלן (שם, שם, יב) אכן לא שינה הכתוב את תיבת הקישור "אל", באומרו: "וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים" וגו'. על השינויים הללו בלשון הפסוקים עמד כבר המלבי"ם (פרשת שמיני פרק י, אות כח ומא) ופירש את ההבדל בין אמירה שאחרי "אל" ובין אמירה שאחרי למי"ד, כי "אל" מורה כי עיקר הדיבור ויחודו הם אליו, לעומת הלמי"ד, שהוא הטפל בדיבור. לפיכך, נאמר "אל אהרן", לעומת בניו, משום שייחד משה עיקר דיבורו אליו, ומדוע כך? וכאן מצטט המלבי"ם מאמרו של רבי (בתוי"כ שם, ובגמ' ברכות סא, ע"א ועוד):

"ויאמר משה אל אהרן ולא לעזר ואיתמר בניו. רבי אומר: בגדולה - מתחילין מן הגדול, ובקללה - מתחילין מן הקטן, מנין, שנאמר ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת, אל האשה אמר, בתחילה נתקלל נחש ואח"כ נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם".

לפיכך, בתחילה - לנחש ולחוה - הפנייה היא בלשון "אלי", ואח"כ לאדם אמר בשימוש הלמי"ד, שהיה טפל בדיבור, הגם שעיקר העונש היה מגיע לאדם שהוא חטא⁴. ומה שנאמר להלן לגבי אהרן ובניו "אלי", המורה ששום המה, הוא עפ"י מ"ש (תוי"כ שם):

"בניו שקולים בו בכבוד ושקולים בו בדממה, יכול אף הראשונים שקולים בו בכבוד, ת"ל הנותרים⁵. הנותרים שקולים בו בכבוד, ואין הראשונים שקולים בו בכבוד".

4. ואכן בפנייה הראשונה של ה' אליהם נאמר (פסוק ט) "ויקרא ה"א אל האדם", מנגד "ויאמר ה"א לאשה" (פסוק יג). ובדברי המלבי"ם מתיישבים דקדוקי המהרש"א בחדא"ג, ברכות סא, ע"א בדי"ה אילימא ובדי"ה בגדולה, עיי"ש. חילוק אחר כתב המלבי"ם ברי"פ ויקרא: "שקריאה לפלוגי מורה שהיה הקרוא רחוק ממנו ושולח אחריו שיבא אליו... אבל בכ"מ שאומר קרא אל פלוגי, מורה שקרוא עומד לפני הקורא או קרוב אליו, וקריאה הוא דרך כבוד ורבה שמומניהו אל הדבור, וכלל זה בדוק בכל מקום".

וילייע כיצד יתפרשו לפ"ז הפסוקים בבראשית ג, יד, טז לעומת פסוק יז (ראה לעיל בתחילת סעיף ב למאמרו). ובי"העמק דבר" (בהוספות מכת"י, פי נח טו, ח די"ה אל נח) כתב כי משמעות "אלי" הוא בחביבות יותר מלי. וצ"ע מלשונות "אלי" בפי בראשית ג, ואפ"ל כי תיבת "אלי" משמעותו יחוד, כפי המלבי"ם, הן לטיבותא והן לגרעותא, הכל לפי עניינו ומקומו. ועדיין טעון בירור רחב בנושא זה, למשל הכתוב (במדבר י"ב, ד): "ויאמר ה' פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם" וגו'. ואולי משום שהייתה זו קריאה אחת לשלושתם (ראה פירש"י) לפיכך נאמר "אל" בשלושתם. ויש לציין כי בפסוק שלאחר זה נאמר: "ויקרא: אהרן ומרים" בלי קישור "אלי" או למי"ד, ואפשר משום שידונו בנידוי, לא דיבר אלהים ה' ישירות.

5. ומשי"כ בדייקא במקום זה "הנותרים" ולא לעיל מנייה בפסוק ו, י"ל, כי שם, בשעה שמתיהם היו מוטלים לפניהם, אין זו השעה הראויה להפחית כבודם של הנשרפים, לעומת הינותרים". אך ראה להלן דברי המדרש ברות רבה.

ואולם, במדרש (ויק"ר י"ב, ב) המובא בפירש"י (בפסוק ג, ד"ה "הוא אשר דבר" וגו') נאמר שהם [נדב ואביהוא] "גדולים ממני וממך". ואכן בפ"י הרוקח עה"ת מבאר שינוי הלשון בפסוק ו על דרך זו וז"ל: "ויאמר משה אל אהרן. פה אל פה. ולא לעזר ואיתמר. ולא אמר "אל אלעזר", שלא היפך פניו כשדיבר, אלא לאהרן⁶, שאמר, דעו לכם כי נדב ואביהוא גדולים מכם⁷, וסביביו נשערה מאד" (תהלים נ, ג).

ואעתיק בזה דברי אא"ז מוהר"ר מרדכי אפרים פישל סופר-זוסמן זצ"ל, ראב"ד דקה"י בבודאפעשט, מספרו עטרת פי"ו: "וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואיתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי ה'". מה שדקדק לומר "הנותרים" ו"הנותרת", לשון נופל על לשון, י"ל עפ"י מה שפי הגאון "ברוך טעם" את דברי המדרש (רות רבה) עה"פ (רות א', ג) ו"תשאר היא ושני בניה; נעשית היא כשיירי מנחות, שלכאורה עפ"י מה שכי הרשב"א [בת"ה] גבי טחול שנשתייר ממנו עובי דינר זהב זה לא ידענו שיעורו, וכל מקום נראה שהוא פחות מחצי עוביו, שלא יוצדק לומר שיור רק על החלק הקטן הנשאר, ונפסק כך להלכה בשו"ע (יו"ד ס"י מ"ג, ס"ד). לפיכך אם נשתייר לפחות חציו - מותר.

ולפי"ז קשה, איך יתכן לומר עליהם "ותשאר היא ושני בניה", כיוון שרק אלימלך לבדו מת.

ותירץ הגאון הנ"ל כי יש רוב בכמות ויש רוב באיכות. אם הבעל שהוא גדול הבית נפטר, אז באיכות הם כולם רק שיריים, בערך הבעל שהוא ראש ועיקר המשפחה. בחינה זו קיימת ג"כ במנחה, שרק הקומץ לבד קרב על המזבח ורוב המנחה נאכל לכהנים, אבל בערך הקומץ אשר לגבוה סליק, נקרא רוב והנשאר רק שיירי מנחות באיכות⁸, ע"ז רמז המדרש מש"נ, ו"תשאר היא ושני בניה, שנעשית כשיירי מנחות ודפחיה".

הנה על נדב ואביהו ג"כ אמר משה רבנו לאהרן, סבור הייתי וכו' עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך, וא"כ אף שהם היו רק שניים והנשארים היו שלשה, אבל באיכות היו נחשבים הנשארים בחיים רק נותרים, ואל תתמה ע"ז, אמר להם משה, שאני מכנה אתכם "נותרים", דהלא אני אומר לכם ג"כ, "קחו את המנחה הנותרת מאשי ה'".

6. עד כאן גם ב"בעל הטורים". והשווה ל"העמק דבר", לעיל הע' 4.

7. ולכן נאמר רק כאן בשינוי לשון "לי", כדי לנחמם בשעת השריפה אשר שרף ה'.

8. וכ"כ ב"ערוך השולחן" (יו"ד ס"י מג, ס"ה), והוסיף: "וכן שירי הדם נקראים שיריים, על שם שההזאות (הוא) [הן] על המזבח, לכן המותר נקראים שיריים, אע"פ שהן הרבה יותר, דשיריים הוא לשון טפל ג"כ".

ג. מדוע נשמט ו'ו החיבור?

ויקרא, ח', ל: "ויקח משה משמן המשחה וגו' ויז על אהרן על בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו אתו ויקדש את אהרן את בגדיו ואת בניו ואת בגדי בניו אתו".
 ויש לדקדק מדוע החסיר הכתוב את ו'ו החיבור באהרן, באמרו "על אהרן על בגדיו" וכן להלן "ויקדש את אהרן את בגדיו", לעומת בניו, שם חיבר הכתוב בגדיהם אליהם, והלא דבר הוא!⁹
 ונראה עפ"י משייכ הרמב"ן (לעיל פסוק יא ד"ה ויז וגו'): "והנראה בעיני, כי לא היתה משיחת הבנים ביציקת שמן על ראשם, כי לא נאמר זה אלא באהרן ויציקת על ראשו ומשחת אותו (שמות כ"ט, ז)... לכן אני אומר שלא עשה בהם אלא אחת מהן, והן ההזאות"¹⁰.

נמצא, כי חלוקה הייתה הזיית אהרן, שהייתה **גמר הקדשתו**, מהזיית בגדיו, שנתקדשו בהזייה בלבד, לפיכך הפריד הכתוב, משא"כ לגבי בניו, הרי באותה הזיה בלבד נתקדשו הם ובגדיהם, על כן חיבר הכתוב הזייתם והזיית בגדיהם בו"ו. ומה נעים לפ"ד הרמב"ן (עפ"י המדרש המובא בהערה 9) משייכ (תהלים קל"ג, ב): "כשמן הטוב על הראש, יורד על הזקן, זקן אהרן" (ועיי"ש באבי"ע שנקט אהרן שהיה ראשון למשוחים) כי שמן היורד על הזקן מן הראש ע"י יציקה, היה באהרן בלבד.

ואולם, עדיין צ"ב, שהרי בצווי (שמות כ"ט, כא) אכן נאמר "והזית על אהרן ועל בגדיו וגו' וקדש הוא ובגדיו" וגו' בו"ו החיבור, ומ"ש הכא מהתם. ואפשר, דשאני הכא דכתיב (פסוק יב): "ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אותו לקדשו", דהיינו דיציקה זו הייתה תחילת קידושו (כמ"ש הרמב"ן כאן) וגמר קידושו בהזייתו, לפיכך לא כלל הכתוב הזייתו והזיית בגדיו בו"ו החיבור כמשנית, משא"כ בצווי (שמות כ"ט, ז) כתוב: "ויצקת על ראשו ומשחת אותו" ולא נאמר "לקדשו", לפיכך לא הקפיד הכתוב להפריד הזייתו מהזיית בגדיו שהרי שניהם היו כדי לקדשו, כמ"ש (שם, כא) "וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו".

9. ראה אבי"ע שמות א', ד בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים וכו'. אבל במקומנו עדיין צריך ביאור. וע"ע בסי' "פניני רבנו הגרי"ז" להרה"ג ר' מ"מ שולזינגר שליט"א עמי קנט-קסד.

10. בסי' "כור זהב" צ"ן למקורו במדב"ר י"ב, טו: "מעלה נטל אהרן יתר מבניו, לפי שהיה כהן גדול שיצק על ראשו, משמן המשחה, מה שלא עשה לבניו". (ומשייכ הרמב"ן בפי' במדבר ג', ד שגם בני אהרן נמשחים כמוהו בחייו, צ"ל שהיינו בהזאה). וסיים בעל "כור הזהב": "ואשריכם רבינו הגדול, אם ספיקות שלכם כך, ודאות שלכם עאכ"כ".